

Bijdrage tot de Landbouwgeschiedenis in Zuid-Oostvlaanderen (1570-1790)

door

C. DE RAMMELAERE

Goede streekmonografieën zijn op het gebied van de sociaal-ekonomische plattelandsgeschiedenis voor de Moderne Periode uiterst zeldzaam in Vlaanderen. De bedoeling van deze studie is enkele belangrijke sociaal-ekonomische problemen — verdeling van het grondbezit en de evolutie en spreiding der uitbatingen — binnen een wel omlijnd landelijk kader na te gaan. Onze keus viel hierbij op het aaneengesloten Land van Schorisse, gedurende het Ancien Régime één van de vijf baronieën van het Land van Aalst. Gelegen tussen Oudenaarde, Zottegem en Geraardsbergen, vormden de zeven dorpen van de baronie een aaneengesloten gebied¹. Tegenwoordig behoren al deze dorpen tot het arrondissement Oudenaarde.

De laatste jaren zijn reeds verschillende artikels over landboeken en andere problemen in verband met de landbouwstructuur van een bepaald dorp verschenen². Van de hand van P. Deprez verscheen in 1956 een bijdrage over Meigem, waarin hij vrij scherp en methodisch het evolutief aspect van verschillende problemen binnen dit dorp belicht³. Later heeft E. Élias een studie gemaakt over grondbezit en gronduitbating in acht dorpen ten N.O. van Gent⁴. Hierin wordt voor het laatste kwart van de 16e eeuw een goed overzicht gegeven van de toenmalige ekonomische landbouwstructuur.

Andere meer algemene werken, die ons veel hulp en inzicht verschaften, waren de studie van H.E. Van Gelder⁵ en het werk van J. Ruwet⁶.

Onze studie zal in hoofdzaak gewijd zijn aan de verdeling van het grondbezit, het aantal, de soort en de grootte der uitbatingen. Na een algemeen en globaal overzicht van de toestand gedurende de jaren 1571-1572, volgt in een tweede afdeling de verdere evolutie tot omstreeks 't

(1) Het betreft hier de dorpen Mater, Rozebeke, Schorisse, Sint-Blasius-Boekel, Sint-Kornelis-Horebeke, Sint-Maria-Horebeke en Zegelsem. Zie Fr. De Potter en J. Broeckeaert, *Geschiedenis der stad Aalst*, Gent, 1873, dl. I, blz. 44-45.

(2) M. Bovijn, *Sint-Gillis-bij-Dendermonde in 1571-72*, (Cultureel Jaarboek voor de Provincie Oost-Vlaanderen, 1950, dl. II, blz. 89-109). J. De Brouwere, *Demografische en Sociaal-Ekonomische Evolutie van Haaltert*, (Land van Aalst, jg. 8, 1956, blz. 49-83).

(3) P. Deprez, *Uitbatingen en grondbezit in Meigem (1571-1787)*. Een methodologisch artikel. (Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde, Gent, Nieuwe Reeks, dl. X, 1956, blz. 153-170).

(4) E. Élias, *Grondbezit en uitbatingen ten N.-O. van Gent, tijdens het laatste kwart der 16e eeuw*, (Hand. der Maatsch. voor Geschied. en Oudheidkunde, Gent, Nieuwe Reeks, dl. XIII, 1959 blz. 179-204).

(5) H.E. Van Gelder, *Nederlandse dorpen in de 16e eeuw*. Amsterdam 1953.

(6) J. Ruwet, *L'Agriculture et les classes rurales au Pays de Herve sous l'Ancien Régime*. Luik, 1943.

einde van de 18e eeuw. Voornamelijk op het evolutief karakter zullen we de aandacht vestigen. Voor bepaalde aspecten van deze evolutie zoals het aantal en de spreiding der uitbatingen kunnen we — dank zij het gebruiken van een bepaalde soort bronnen, de ommestellingen, — steunen op meer dan tien gegevens, terwijl P. Deprez in zijn bijdrage over Meigem zich moest tevreden stellen met een vijftal vergelijkingspunten.

De bronnen welke we gebruikten zijn van verschillende aard. Voor de periode 1569-72 steunen we bijna uitsluitend op een prachtige reeks penningkohieren die in het stadsarchief te Gent worden bewaard⁷. Deze registers werden volgens een bepaald schema samengesteld, alhoewel er van dorp tot dorp lichte afwijkingen te noteren vallen. Elke kohier bestaat essentieel uit twee grote delen: een eerste behelst de pachters en pachtgronden, een tweede de eigenaars en de gronden die ze uitbaten. In de meeste kohieren werden de hofsteden nauwkeurig beschreven. Meestal noteerde men naast het woonhuis het gebeurlijk bestaan van alle andere voorkomende gebouwen als daar zijn: één of meerdere schuren, een stal, een poest (= koestal), een ovenbuur of bakhuis, een wagenhuis, een duifhuis, een brouwerij of verder nog een smidse. In Zegelsem vermeldde men zelfs, per hofstede, het aantal fruitbomen. Deze rijke bron van gegevens kan bijgevolg een vrij duidelijk beeld opleveren wat betreft de totale oppervlakte en de structuur van een dorp. Deze kohieren verstrekken verder nog belangrijke inlichtingen over het aantal en de soort (eigendom, pacht of gemengd) der uitbatingen, ook kan men voor elk bedrijf én de grootte én de samenstelling bepalen. Bij het behandelen van deze belangrijke bronnen zullen we de methode van P. Deprez volgen⁸.

Aanvullingen op 100ste penningkohieren van 1569, waarin men naast „de naemen ende toenaemen van de persoenen up augmentatie of te diminutie gestelt”, ook het totaal van de „gepachte landen” en van de „proprietyt” vindt, worden op het Algemeen Rijksarchief te Brussel bewaard⁹. Enkel de laatstgenoemde gegevens zijn voor ons van belang; ze laten ons toe een globale vergelijking te maken met het resultaat ons verstrekt door de twintigste penningkohieren van de jaren 1571-1572.

Om de verdere evolutie te kunnen omschrijven moesten we gebruik maken van andere archiefreeksen, daar er voor de verdere 17e en 18e eeuw geen penningkohieren voorhanden zijn.

Een belangrijke soort van bronnen vormen de landboeken. Het landboek van Sint-Kornelis-Horebeke van 1664¹⁰ kan hier best als voorbeeld dienen. Ieder perceel met vermelding van zijn grootte en soort grond (zaai- of grasland of bos), wordt afzonderlijk beschouwd en dit in de volgorde van zijn nummering. Verder wordt steeds én de uitbater én de eigenaar

(7) Ze worden er bewaard onder Nr. 28 van de serie 85/1. A. Cassiman heeft deze inventaris gewijzigd en aangevuld in «*De XXe Penningkohieren, een Bron van Zoekers en Vorders uit Oost- en West-Vlaanderen*», 1950, (2e band blz. 70-88) Schrijver heeft weinig of geen onderscheid gemaakt tussen de verschillende soorten penningkohieren; wel vernoemt hij het jaartal. De kohieren van 1577 en later zijn bijna allemaal Ve penningskohieren.

(8) P. Deprez, *Uitbatingen...*, blz. 156-159.

(9) A.R.A. Fonds van de Audientie, Nr. 618.

(10) R.A.G., Sint-Kornelis-Horebeke, nr. 1.

van elk stuk grond aangeduid. De kadastrale gegevens werden met een dubbel doel opgetekend, wat duidelijk blijkt uit de aanhef van bovenvermeld landboek, nl. „omme elcken te beter en naer juiste breede te belasten ende onderhouden een goede justisie”. De meeste handboeken werden slechts één maal opgemaakt wegens de hoge kosten die daarmee bemoeid waren. Soms vindt men aantekeningen van latere datum zoals verandering van eigenaar.

Gedurende het laatste kwart van de 18e eeuw verdringen ommelopers de gebruikelijke landboeken. Een ommeloper nu is een kadastraal boek in de ware zin van het woord. Perceel per perceel, sectie per sectie, wijk per wijk werd gans Sint-Kornelis-Horebeke in 1786 aan de hand van de kaarten beschreven¹¹. Van ieder stuk land wordt alleen de eigenaar vermeld, nooit de pachter. Naast de naam van de bezitter of eigenaar duidt men tevens zijn woonplaats aan.

Een andere reeks bronnen zijn de tafelboeken die in sommige streken gebruikboeken werden genoemd. Op basis van een landboek werd onder de naam van ieder gebruiker afzonderlijk, het aantal percelen en de volledige oppervlakte, die hij uitbaatte, vermeld. In het tafelboek van Sint-Kornelis-Horebeke van 1718¹² heeft men geen onderscheid gemaakt tussen gepachte en eigendomsgronden¹³. Deze soort bronnen kwam in de praktijk tot stand om de grondbelastingen vast te stellen, want „ommestellynghen op elcx breedde involghe van desen taefelbouck gedaen”. Eén voorbeeld maakt het verband tussen tafelboek en ommestelling wel duidelijk. Het aantal uitbatingen bedroeg in 1718 volgens het tafelboek 122, twee jaar later werden er volgens de ommestelling 121 inwoners van Sint-Kornelis-Horebeke belast¹⁴; de totaal bebouwde oppervlakte bedroeg in 1718 en 1720 respectievelijk 342 en 341 ha.

Een zeer belangrijke soort bronnen, die in verband met de landbouwgeschiedenis blijkbaar nog niet werden gebruikt zijn de ommestellingen. De gewone belastingstaxatie was gedurende het Ancien Régime meestal de grondbelasting. Ommestellingen nu waren lijsten waarop alle „gebruickers ende ontblooters vanden jaere enden ougste” van een bepaald jaar met vermelding van de door hen uitgebaatte oppervlakte genoteerd stonden. Bijgevolg het gaat hier alleen om de renderende oppervlakte. Zowel de dorpsbewoners (insetenen) als de „afsetenen of uytlanders”, die er grond bebouwden, werden er in vermeld. De ommestellingen werden steeds volgens een welbepaald schema samengesteld¹⁵. Deze soort bronnen laat ons toe de totale bebouwde oppervlakte, het aantal en de grootte der uitbatingen binnen een bepaald dorp na te gaan.

Naast voorgaande bronnenreeksen hebben we ook nog gebruik gemaakt van enkele losse stukken; ze vormen echter geen geheel.

(11) R.A.G., Sint-Kornelis-Horebeke, nr. 4.

(12) R.A.G., Sint-Kornelis-Horebeke, nr. 3.

(13) P. Deprez, *Uitbatingen...*, blz. 156, vond een gebruikboek voor Meigem (1631) waarin onderscheid werd gemaakt tussen verpachte- en eigendomsgronden. Of er nu een vast schema bestond bij het opmaken van dergelijke gebruik- en tafelboeken hebben we niet kunnen vaststellen.

(14) R.A.G., Sint-Kornelis-Horebeke, nr. 41.

(15) Dit wordt duidelijk beschreven in Het Vlaems Settingh-Boeckken, Gent, 1694, blz. 37-54.

I DE ALGEMENE TOESTAND IN 1569-1572.

1. De totaal bebouwde oppervlakte.

De kohieren van de XXe penning stellen ons in de mogelijkheid om voor elk dorp van het Land van Schorisse de totaal bebouwde oppervlakte en de verdeling in bouwland, grasland en bos nader te bepalen. Gedurende deze betrekkelijk kalme periode der jaren 1571-1572 was het totaal van de in kultuur genomen grond — omgerekend in hectaren ¹⁶ — voor elk dorp als volgt:

Mater	1571	1.152 ha ¹⁷
Schorisse	1571	1.132 ha ¹⁸
St.-Blasius-Boekel	1571	383 ha ¹⁹
St.-Kornelis-Horebeke	1572	326 ha ²⁰
St.-Maria-Horebeke	1572	695 ha ²¹
Zegelsem	1571	810 ha ²²

De toenmalige kultuurgronden wijken in oppervlakte niet veel af van de tegenwoordige kadastrale toestand ²³.

Verder was het mogelijk voor diezelfde periode het gebruik van de grond na te gaan. Ziehier nu een globaal overzicht van de verhouding bouwland - grasland - bos.

	<i>bouwland</i>	<i>grasland</i> ²⁴	<i>bos</i>
Mater	965 ha	125 ha	62 ha
Schorisse	578 ha	226 ha	328 ha
St.-Blasius-Boekel	307 ha	76 ha	—
St.-Kornelis-Horebeke	279 ha	47 ha	—
St.-Maria-Horebeke	566 ha	130 ha	—
Zegelsem	666 ha	134 ha	10 ha
Procentsgewijs gemiddelde	74,4 %	16,3 %	8,9 %

(16) In het land van Schorisse gebruikte men eertijds de Aalsterse maat; vier dagwanden vormen het Aalsters bunder, 100 roeden = 1 dagwand; één bunder geldt 1 ha 22 a 98 ca. Gemakkelijkshalve hebben wij alles omgerekend in hectaren.

Zie H. De Schrijver, *De Oude Landmaten in Vlaanderen*, Gent, 1942, blz. 9-11.

(17) S.A.G. (= Stadsarchief Gent), Kohieren XXe penning, nr. 55/196.

(18) S.A.G., Kohieren XXe penning, nr. 83/297.

(19) S.A.G., Kohieren XXe penning, nr. 36/126.

(20) S.A.G., Kohieren XXe penning, nr. 82/288.

(21) S.A.G., Kohieren XXe penning, nr. 80/281.

(22) S.A.G., Kohieren XXe penning, nr. 72/257.

(23) Volgens de « Algemene Landbouwtelling, 1950 — Uitkomsten per gemeente, Ligging der gronden — Provincie Oost-Vlaanderen », blz. 241, 268, 269, 271, 272 en 280, was de kadastrale oppervlakte respectievelijk:

1.318 ha voor Mater; 1.231 ha voor Schorisse; 461 ha voor St.-Blasius-Boekel; 360 ha voor St.-Kornelis-Horebeke; 759 ha voor St.-Maria-Horebeke; 902 ha voor Zegelsem.

(24) Hieronder verstaan we de begrippen « weide », « meers » (= weiland door water omspoeld) en « broek » (= moerassige weide met bomen).

Hier stellen we alleen maar de gemiddelden vast. Een vergelijking maken met het gebied ten noord-oosten van Gent is bijna onmogelijk daar de verscheidenheid van de ondergrond aldaar tussen de dorpen onderling erg verschillend is²⁵. In een volgend deel zullen we trachten na te gaan in welke mate de verhoudingen gedurende de 17e en 18e eeuw evolueerden in het land van Schorisse.

2. De Uitbatingen.

Het aantal en de verpreiding der uitbatingen — volgens hun grootte — geeft een vrij duidelijk beeld van de sociaal-ekonomische structuur binnen een bepaald dorp.

Wat nu te verstaan onder het begrip „uitbating“?

Onder uitbating of bedrijf verstaat men al de gronden die door één-zelfde persoon van een bepaald dorp, als pachter of als eigenaar, binnen hetzelfde dorp worden bebouwd. We beperken ons steeds tot het kader van één dorp. Zodoende komen gronden, die nu behoren tot de een of andere hofstede, doch buiten het behandelde dorp gelegen zijn, niet in aanmerking. Verder vormt een bebouwde hofstede steeds de kern van een bedrijf of uitbating.

Bij het samenstellen van de tabellen werd rekening gehouden én met de aard der bedrijven én met hun uitgestrektheid of grootte²⁶. Wat de aard der uitbatingen betreft is de indeling van drieërlei aard; namelijk zij die uitsluitend bestaan uit eigen grond, zij die volledig in pacht gehouden worden en ten slotte de gemengde vorm, waar de bedrijven deels uit pachtgrond, deels uit eigen grond bestaan.

Aangezien al de behandelde dorpen in dezelfde landbouwstreek gelegen zijn — overgangsgebied Vlaamse zandstreek - Zandleemstreek — hebben we gemeend een uniforme indeling volgens de grootte van de bedrijven te mogen gebruiken. Deze indeling, die grotendeels overeenkomt met de huidige normen, behandelt vooreerst de dwergbedrijven van minder dan 100 roeden. Van 100 roeden af tot 1 ha, en dit tot en met 10 ha, hebben we van hektare tot hektare een onderscheid gemaakt. Boven de 10 ha hebben we een ruimere indeling aangenomen: van 10 tot 15 ha, van 15 tot 20 ha, van 20 tot 25 ha en tenslotte boven de 25 ha.

Een indeling in dwerg-, kleine, middelmatige en grote bedrijven zou nog moeilijker problemen stellen. Immers, waar ligt de grens tussen deze verschillen van landbouwstreek tot landbouwstreek. Dwergbedrijven zijn, zowel hier als om 't even waar in Vlaanderen, uitbatingen met een bebouwbare oppervlakte van minder dan 1 ha. Kleine bedrijven hadden in deze vrij vruchtbare Scheldestreek hoogst waarschijnlijk een oppervlakte van 1 tot circa 8 ha. Van 10 tot 15 ha spreekt men van een middelbare uitbating. Grote hoeven schijnen hier steeds niet zeer talrijk geweest te zijn. Immers,

(25) E. Elias, *Grondbezit en uitbatingen...* blz. 60.

(26) P. Deprez, *Uitbatingen en grondbezit...*, blz. 157, heeft ook deze dubbele probleemstelling onder ogen genomen.

hoe vruchtbaarder de grond, des te geringer de minimum-oppervlakte om tot een hogere categorie van uitbatingen gerekend te worden ²⁷.

Ziehier nu, dorp na dorp, in tabelvorm, het resultaat van onze opzoekingen wat betreft de aard en de grootte der uitbatingen.

Mater, 1571 ²⁸

	pacht.	gemengd.	eigen.	Totaal.
minder dan 100 roeden	1	1	39	41
van 100 r. tot 1 ha	4	13	65	82
van 1 tot 2 ha	—	15	27	42
2 3 ha	—	15	13	28
3 4 ha	—	14	10	24
4 5 ha	—	5	4	9
5 6 ha	—	4	5	9
6 7 ha	1	4	3	8
7 8 ha	—	4	3	7
8 9 ha	—	3	4	7
9 10 ha	—	1	—	1
10 15 ha	2	7	—	9
15 20 ha	—	5	—	5
20 25 ha	—	1	—	1
groter dan 25 ha	1	3	—	4
Totaal:	9	95	173	277

Schorisse, 1571 ²⁹

	pacht.	gemengd.	eigen.	Totaal.
minder dan 100 roeden	11	1	57	69
van 100 r. tot 1 ha	7	9	55	71
van 1 tot 2 ha	1	24	33	58
2 3 ha	—	16	20	36
3 4 ha	2	5	6	13
4 5 ha	—	4	4	8
5 6 ha	2	3	—	5
6 7 ha	—	3	3	6
7 8 ha	—	2	2	4
8 9 ha	—	2	—	2
9 10 ha	—	3	—	3
10 15 ha	—	3	1	4

(27) Abbé Mann stelde eenzelfde zienswijze voorop wanneer hij in zijn « Mémoire sur l'Agriculture des Pays-Bas » de Leie- en Scheldestreek nader beschreef. Zie P. Harsin, *Un économiste aux Pays-Bas au XVIIIème siècle*. L'Abbé Mann, Leuven, 1933, blz. 68-69.

(28) S.A.G., Kohieren XXe penning, nr. 55/196.

Er zijn 2 bedrijven met 2 hofsteden en 1 uitbating met 4 hofsteden.

(29) S.A.G., Kohieren XXe penning, nr. 83/297. Er zijn 2 bedrijven met 2 hofsteden en 2 uitbatingen met 3 hofsteden.

(7) LANDBOUWGESCHIEDENIS IN ZUID-OOSTVLAANDEREN 27

15	20 ha	1	2	—	3
20	25 ha	—	1	—	1
groter dan 25 ha		2	2	1	5
Totaal:		26	80	182	288

*Sint-Blasius-Boekel, 1571*³⁰

	pacht.	gemengd.	eigen.	Totaal.
minder dan 100 roeden	—	—	14	14
van 100 r. tot 1 ha	—	6	12	18
van 1 tot 2 ha	—	3	6	9
2 3 ha	—	2	5	7
3 4 ha	—	1	2	3
4 5 ha	—	3	—	3
5 6 ha	—	2	1	3
6 7 ha	—	3	—	3
7 8 ha	—	—	—	—
8 9 ha	—	—	—	—
9 10 ha	—	2	1	3
10 15 ha	—	4	—	4
15 20 ha	—	2	—	2
20 25 ha	1	—	—	1
meer dan 25 ha	1	—	—	1
Totaal:	2	28	41	71

*Sint-Kornelis-Horebek, 1572*³¹

	pacht.	gemengd.	eigen.	Totaal.
minder dan 100 roeden	1	1	12	14
van 100 r. tot 1 ha	—	7	27	34
van 1 tot 2 ha	1	10	15	26
2 3 ha	—	5	7	12
3 4 ha	—	1	2	3
4 5 ha	—	3	1	4
5 6 ha	—	2	—	2
6 7 ha	—	1	—	1
7 8 ha	—	—	1	1
8 9 ha	—	2	—	2
9 10 ha	—	—	—	—
10 15 ha	—	2	—	2
15 20 ha	—	—	—	—
20 25 ha	—	—	—	—
meer dan 25 ha	—	1	—	1
Totaal:	2	35	65	102

(30) S.A.G., Kohieren XXe penning, nr. 36/126.

(31) S.A.G., Kohieren XXe penning, nr. 82/288.

*Sint-Maria-Horebeke, 1572*³²

	pacht.	gemengd.	eigen.	Totaal.
minder dan 100 roeden	1	2	31	34
van 100 r. tot 1 ha	—	14	39	53
van 1 tot 2 ha	1	17	32	50
2 3 ha	—	10	7	17
3 4 ha	1	12	5	18
4 5 ha	—	1	5	6
5 6 ha	—	10	1	11
6 7 ha	—	3	1	4
7 8 ha	—	2	—	2
8 9 ha	—	1	—	1
9 10 ha	—	2	—	2
10 15 ha	—	—	—	—
15 20 ha	—	3	—	3
20 25 ha	—	—	—	—
meer dan 25 ha	—	1	1	2
Totaal:	3	78	122	203

*Zegelsem, 1571*³³

	pacht.	gemengd.	eigen.	Totaal.
minder dan 100 roeden	3	3	44	50
van 100 r. tot 1 ha	2	20	32	54
van 1 tot 2 ha	1	16	18	35
2 3 ha	—	11	13	24
3 4 ha	—	8	9	17
4 5 ha	—	9	5	14
5 6 ha	—	3	2	5
6 7 ha	—	1	2	3
7 8 ha	—	1	—	1
8 9 ha	—	—	1	1
9 10 ha	—	1	1	2
10 15 ha	—	4	—	4
15 20 ha	—	6	—	6
20 25 ha	—	—	—	—
meer dan 25 ha	2	2	1	5
Totaal:	8	85	128	221

Bij nader onderzoek van deze tabellen stelt men dadelijk vast dat de percentages van de bedrijven van minder dan 1 ha, en vervolgens deze van minder dan 5 ha, werkelijk zeer hoog liggen. Het aandeel der bedrijven van minder dan 1 ha in het totaal bedraagt voor de 6 dorpen samen ongeveer 45%; voor de bedrijven van minder dan 5 ha schommelt de ver-

(32) S.A.G., Kohieren XXe penning, nr. 80/281.

Eén bedrijf bestaat uit 2 hofsteden, twee andere uit 3 hofsteden.

(33) S.A.G., Kohieren XXe penning, nr. 72/257.

houding van 76 tot 91 %, al naar gelang het dorp. De gelijkvormige structuur van al deze dorpen komt opnieuw duidelijk naar voor. Een globaal overzicht zal deze bevindingen nog beter doen uitkomen.

	Bedrijven van minder dan 1 ha	Bedrijven van minder dan 5 ha	Totaal aan- tal bedr.
Mater	123 of 44 %	226 of 81 %	277
Schorisse	140 of 48 %	255 of 88 %	288
St.-Blasius-Boekel	32 of 45 %	54 of 76 %	71
St.-Kornelis-Horebeke	48 of 47 %	93 of 91 %	102
St.-Maria-Horebeke	87 of 42 %	178 of 87 %	203
Zegelsem	104 of 47 %	194 of 87 %	221

Niet alleen binnen het Land van Schorisse maar ook elders in Vlaanderen en Henegouwen, was het overwicht van de bedrijven van minder dan 5 ha, hoewel steeds niet zo uitgesproken, nog opvallend. In Meigem, ten Z.W. van Gent) en in Iddergem (Land van Aalst) bedroeg in 1571 het aantal bedrijven van minder dan 5 ha respectievelijk 66 % en 93 % van het totaal der uitbatingen³⁴. Voor de acht dorpen ten N.O. van Gent liggen de cijfers merkkelijk lager. Voor het jaar 1571 bekomt men 76 % der ondernemingen kleiner dan 5 ha en 29 % kleiner dan 1 ha³⁵.

In het Land van Waas was het overwicht van de bedrijven van minder dan 5 ha eveneens minder uitgesproken dan in het Land van Schorisse; in Kieldrecht (1572) bedroeg hun aantal 64 % en in Waasmunster (1569) 66 % van het totaal³⁶. Te Nimy en Maisières (twee vlak gelegen dorpen in de omgeving van Bergen) bedroeg dit percentage in 1576 circa 66 %³⁷.

Verder is het opvallend hoe het merendeel der dorpelingen van het Land van Schorisse een huis of huisje bewoonden dat hun toebehoorde. Het aantal verhuurde huizen in al deze dorpen is zeer gering, want nergens geraakt men tot 15 % van het totaal. Ter verduidelijking volgt hier het aantal huizen in pacht en in eigendom:

	Aantal	
	verpachte huizen	Huizen in eigendom
Mater	15	267
Schorisse	38	256
St.-Blasius-Boekel	3	68
St.-Kornelis-Horebeke	4	98
St.-Maria-Horebeke	10	198
Zegelsem	12	209
Totaal:	82 of 6,9 %	1.096 of 93 %

(34) P. Deprez, *De Boeren, De 16e, 17e en 18e eeuw.* (Flandria Nostra, dl. I, 1957), blz. 126.

(35) E. Elias, *Het Grondbezit...*, blz. 198.

(36) H.A. Enno van Gelder, *Nederlandse Dorpen in de 16e eeuw*, (Verhandelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, afdeling Letterkunde, Nieuwe Reeks, dl. LIX, nr. 2, Amsterdam, 1953), blz. 43-44.

(37) *Ibidem*, blz. 103.

Elders in Vlaanderen ligt het percentage van de pachtbedrijven merklijk hoger. Toch is het betrekkelijk moeilijk zich een duidelijk beeld te vormen, daar we voor hogervernoemde dorpen als Meigem en Kieldrecht geen gebruik kunnen maken van de gegevens voor de gemengde bedrijven; immers in deze dorpen zijn geen absolute cijfers over het aantal verpachte huizen voorhanden.

3. De verdeling van het grondbezit.

Hier dient men met een dubbel onderscheid rekening te houden. Het eerste geldt de algemene verhouding pacht-eigendomsgronden; het tweede, de nadere aanduiding van de eigenaars.

a) De verhouding pacht - eigendom.

In de meeste dorpen van het Land van Schorisse neemt de pachtgrond slechts een geringe plaats in. Enkel in Rozebeke en St.-Blasius-Boekel, twee kleine dorpen, ligt het percentage van het pachtland hoger dan 35 % van het totaal der bebouwde gronden. Een dergelijke algemene vaststelling voor een vrij ruim en aaneengesloten gebied, schijnt er toch op te wijzen dat het zeer gevaarlijk is te veralgemenen op basis van een paar steekproeven. De zienswijze van H.A. Enno van Gelder³⁸ en Y. Delatte³⁹, als zou het pachtland overheersend zijn in Zuid-Vlaanderen, lijkt ons daarom weinig waarschijnlijk, zonet onaanvaardbaar. In kleine bedrijven is de eigendom hier overal overheersend.

Veelal én voor 1569 én voor 1571-1572 hebben we totalen van pachten en eigendomsgronden. De overeenkomstige cijfers verschillen voor beide tijdstippen van elkaar. Ziehier nu een globaal overzicht van deze gegevens.

		Eigendomsgr.		Pachtgr.		Totaal ha
		ha	%	ha	%	
Mater	1571 ⁴⁰	767,1	66,5	385,3	33,4	1.152,4
Rozebeke	1569 ⁴¹	72,1	41,7	100,5	58,2	172,6
Schorisse	1571 ⁴²	761,8	67,2	370,9	32,7	1.132,7
St.-Blasius-Boekel	1569 ⁴³	119,5	32,1	252,8	67,8	372,3
	1571 ⁴⁴	132,7	34,5	251,2	65,4	383,9
St.-Kornelis-Horebeke	1569 ⁴⁵	244,2	75,8	77,8	24,1	322
	1572 ⁴⁶	244,6	74,9	81,6	25	326,2

(38) H.A. Enno van Gelder, *Nederlandse Dorpen...*, blz. 44.

(39) Y. Delatte, *L'Evolution de la structure agraire en Belgique de 1575 à 1850*, (Annales du XXXIIIe Congrès de la fédération archéologique et historique de Belgique, Doornik, 1949, dl. I), blz. 482.

(40) S.A.G., Kohieren XXe penning, nr. 55/196.

(41) A.R.A., Audientie, nr. 618/23.

(42) S.A.G., Kohieren XXe penning, nr. 83/297.

(43) A.R.A., Audientie, nr. 618/8.

(44) S.A.G., Kohieren XXe penning, nr. 36/126.

(45) A.R.A., Audientie, nr. 618/16.

(46) S.A.G., Kohieren XXe penning, nr. 82/288.

St.-Maria-Horebeke	1569 ⁴⁷	450,3	—	—	—	—
	1572 ⁴⁸	451,5	64,8	244,5	35,1	696
Zegelsem	1569 ⁴⁹	532,7	65,6	279,2	34,3	812
	1571 ⁵⁰	539	66,4	271,7	33,5	810,8

b) De verdeling van de gronden.

Men kan gerust zeggen dat het grondbezit binnen een bepaald dorp steeds onder de hierna volgende groepen verdeeld was: de kerk, de adel, de stadsburgerij en de boeren of plaatselijke bewoners. De verhoudingen bepalen tussen die bezitters onderling is vrij moeilijk, vooral wat betreft de adel en de stadsburgerij, daar deze beide groepen in onze documenten niet altijd erg duidelijk te onderscheiden vallen.

1) *Het kerkelijk bezit.*

Het kerkelijk grondbezit wordt, met uitzondering van een zeer gering gedeelte dat toebehoort aan kleine plaatselijke instellingen bijna uitsluitend verpacht. Abdijen, kloosters, kapittels en hospitalen zijn meestal grondbezitters, daar waar het bezit van een plaatselijke kerk of armendis doorgaans vrij gering is.

Het gevoelig verschil van dorp tot dorp van het aandeel, dat in handen was van de geestelijkheid is zeker merkwaardig. Van een algemeen verschijnsel valt er hier niet te spreken, ten zij dat de naburige abdij van Ename in bijna alle dorpen van het Land van Schorisse het reuzenaandeel van het kerkelijk bezit — meestal grote pachthoeven — in handen heeft.

In Mater nam de abdij van Ename circa 105 ha voor haar rekening; hieronder was er bijna 50 ha bos. De abdij van Drongen bezat in 1571 nog 54 ha binnen voornoemd dorp.

In 1571 verpachtte het Klooster van Ressegem⁵¹ 39 ha in Schorisse. De abdij van Ename had er eveneens 32 ha in eigendom. Het Sint-Margareta-gasthuis van Schorisse zelf en het hospitaal van Oudenaarde waren er andere minder belangrijke eigenaars.

Sint-Blasius-Boekel is zeker een speciaal geval. De abdij van Ename bezat hier in 1571 met haar 76 ha niet minder dan 30.4 % van de pachtgronden of circa 20 % van de totaal bebouwde oppervlakte.

In Sint-Kornelis-Horebeke en Sint-Maria-Horebeke bezat de abdij van Ename veruit het grootste deel van het kerkelijk bezit met respectievelijk 15 en 53 ha.

In Zegelsem was de abdij van Lobbes een grootgrondbezitter⁵². In 1571 bedroeg haar bezit ongeveer 38 ha. Het klooster Maegdendaale van

(47) A.R.A., Audientie, nr. 618/16. Alleen het totaal der eigendomsgronden is ons bekend.

(48) S.A.G., Kohieren XXe penning, nr. 80/281.

(49) A.R.A., Audientie, nr. 618/25.

(50) S.A.G., Kohieren XXe penning, nr. 72/257.

(51) Ressegem: gemeente in de provincie Oost-Vlaanderen, arrondissement Aalst, Kanton Herzele.

(52) Reeds in de jaren 868-869 zou de abdij hier niet minder dan 93 mansi gehad hebben. Zie J. Warichez, *L'Abbaye de Lobbes depuis les origines jusqu'en 1200*. Leuven, 1909, blz. 201.

Oudenaarde had ook 50 ha of 18,1 % van de pachtgronden. Het kapittel van Doornik was hier eigenaar van 13 ha teeltgrond.

2) *Het adellijk bezit.*

In de periode van 1571-1572 was het aandeel van de adel in de procentgewijze verdeling van het grondbezit in de meeste dorpen van het Land van Schorisse zeer gering, in sommige bijna onbestaand. Het dorp Schorisse vormde hierop een uitzondering. De familie de Lalaing, de heren van Schorisse⁵³, bezaten niet minder dan 406 ha; dit betekent dat 35,8 % van het dorp hun eigendom was. Er dient nochtans aangemerkt te worden dat hiervan 322 ha bos waren.

In Mater had de familie de Watripont 29 ha in eigendom en was er met de heren van Eksaarde tevens de enig vermelde adellijke familie.

Jonkheer Jan van Saverijs bezat in Sint-Blasius-Boekel 20 ha. In Sint-Kornelis-Horebeke hadden de heren van Ronse 26 ha in eigendom.

In Sint-Maria-Horebeke stonden de heren van Moorseele en deze van Schorisse met respectievelijk 18 en 27 ha als enige adellijke bezitters genoteerd. Zegelsem vermeldde jonkheer Jacques de Berty met 15 ha.

3) *Het bezit der stadsburgerij.*

In 1571-1572, dus vóór de grote economische crisis van het einde der 16e eeuw, had de stedelijke burgerij reeds een zeker aandeel van het grondbezit op het platteland in handen. Hun eigendom bestond vooral uit grote hoeven. Deze eigenaars werden in de kohieren van de XXe penning bijna steeds aangeduid als zijnde poorter van de een of andere stad en met de vermelding van hun woonplaats. Zo bv. was Jan de Vos, poorter en wonende te Gent, eigenaar van een pachthoeve van 15 ha in Schorisse; Gillis Schornere, wonende te Oudenaarde, bezat in voornoemd dorp een pachthof van niet minder dan 24 ha.

4) *Het grondbezit der boeren.*

Het grootste deel van de bebouwbare oppervlakte behoorde in alle dorpen van het Land van Schorisse aan de boeren of plaatselijke bevolking toe. In sommige dorpen bedroeg dit aandeel zelfs meer dan 80 % van de totale oppervlakte. Deze vaststelling bevestigt ten volle de stelling van P. Deprez; het grondbezit gelegen in de overgangszone ten Zuiden van de lijn Oudenaarde-Aalst, was werkelijk voor een zeer groot gedeelte in handen van de uitbater zelf⁵⁴. In hoofdzaak gaat het hier om kleine uitbatingen.

Ziehier nu een algemeen overzicht van elke bezittende groep afzonderlijk. Alles wordt procentgewijze voorgesteld.

(53) Voor de Heren van Schorisse zie G. de Liedekerke, *La Seigneurie d'Escornaux (= Schorisse) du XIIe au XVIe siècle*. (Hand. van de Geschied. en Oudheidkundige Kring van Oudenaarde, 1956, blz. 98 e.v.).

(54) P. Deprez, *De Boeren, De 16e, 17e en 18e eeuw*. (Flandria Nostra, Dl I, 1957) blz. 142.

	Geestelijk- heid	Adel	Stedelijke burgerij	Boeren
Mater	16,4	3,2	3,3	77
Schorisse	9,4	35,8	7,4	47,3
St.-Blasius-Boekel	24,4	6,5	7	62
St.-Kornelis-Horebeke	6,1	8	3,3	82,5
St.-Maria-Horebeke	6,9	6,4	2,6	84
Zegelsem	14,4	2,1	7,6	75,8
Algemeen gemiddelde	11,7	12,4	5,3	70,5

We menen hieruit te mogen besluiten dat vóór de grote crisis van de late 16e eeuw de plaatselijke bevolking het grootste deel van de grond in eigendom had. Het bezit van de adel en van de geestelijkheid stond ongeveer op hetzelfde peil. Deze procenten liggen nochtans schijnbaar langs de lage kant. Spijtig genoeg kunnen we hiervan enkel de vaststelling doen, daar er op dit gebied voor Vlaanderen weinig of geen cijfers voorhanden zijn voor de late 16e eeuw. De stedelijke burgerij was vertegenwoordigd, maar dit was dan ook alles. Verder dient aangestipt te worden, dat men in deze dorpen geen spoor vindt van gemene gronden.

II. VERDERE EVOLUTIE GEDURENDE DE 17e EN 18e EEUW.

1. De verandering van het landschapsbeeld.

Voor de jaren 1571-1572 hebben we boven, op grond van de twintigste penningkohieren, de globale verhoudingen tussen zaailand, weide en bos voor elk dorp van het Land van Schorisse bij benadering weten te bepalen. Nu zullen we trachten, met 1572 als uitgangspunt, de verdere evolutie van deze verhoudingen na te gaan gedurende de 17e en 18e eeuw, en dit voor St.-Kornelis-Horebeke in het bijzonder.

Bij het begin van de zeventiger jaren der 16e eeuw besloeg het bouwland 85,5 % en het grasland 14,4 % van de totale bebouwde oppervlakte van St.-Kornelis-Horebeke. Deze gemiddelden wijken enigszins af van de algemene geldmiddelen van 1571-1572 welke golden voor het Land van Schorisse in zijn geheel genomen⁵⁵. Bos werd er in dit dorp niet genoteerd.

Tussen 1572 en 1577 bleef deze algemene toestand nagenoeg dezelfde, de met gras bedekte oppervlakte ging een weinig vooruit ten nadele van de teeltgronden. De verhoudingen na 5 jaar waren de volgende: zaailand 84,6% en 15,3% grasland, nl. weide 9%, meers 3,8% en broek 2,5%⁵⁶. Jammer genoeg bestaan er voor de 16e eeuw, naar we weten, geen andere vergelijkingspunten, tenzij het Land van Herve, doch deze streek heeft een zeer speciale structuur⁵⁷.

(55) Deze algemene gemiddelden bedroegen: zaailand 74,7%, grasland 16,3%, bos: 8,9%.

(56) S.A.G., Penningkohieren, Ve penning, 1577, nr. 82/288.

(57) In sommige dorpen waren 76% van de uitgebaatte percelen bedekt met gras, in de anderen dorpen lag dit procent wel lager maar dan nog steeds merkkelijk hoger dan in het Land van Schorisse.

Gedurende de eerste helft van de 17e eeuw nam het grasland binnen St.-Kornelis-Horebeke in sterke mate toe. In 1659 werd 74 % van de totale oppervlakte door zaailand en 25,9 % door grasland ingenomen⁵⁸. Deze verhoudingen worden vijf jaar later bevestigd door de algemene resultaten van een nieuw landboek⁵⁹.

Bij het begin van de 18e eeuw blijft de algemene toestand nagenoeg dezelfde als een halve eeuw te voren. Het zaailand vertegenwoordigde er toen 74,5 % van de totaal bebouwde oppervlakte; weide, meers en broek bedekten respectievelijk 15 %, 4,6 % en 5,8 % van de grond⁶⁰. Gedurende het verder verloop van de 18e eeuw liep het percentage van het zaailand, nog lichtjes terug, dat van het grasland bleef ongeveer op hetzelfde niveau, maar 10 % van het dorp was volgens de Ommeloper van 1786 bedekt met bos. Broek werd hier nu niet meer vermeld⁶¹.

	zaailand	grasland	bos
1572	85,5 %	14,4 %	—
1577	84,6 %	15,3 %	—
1659	74 %	25,9 %	—
1664	75,3 %	24,6 %	—
1718	74,5 %	25,4 %	—
1786	70,5 %	18,5 %	10,9 %

Uit het voorgaande menen we te mogen besluiten dat het landschapsbeeld gedurende ruim twee eeuwen weinig of niets is veranderd. Het zaailand verminderde tussen 1572 en 1786 met 15 % ten gunste van gras en bos. Deze ommekeer heeft zich grotendeels voorgedaan tijdens de late 16e en de eerste helft der 17e eeuw. Deze omschakeling valt samen met de grote crisisperiode op demografisch gebied die toen Vlaanderen en het Land van Schorisse in het bijzonder, heeft getroffen⁶².

Van circa 1660 af krijgen we in Sint-Kornelis-Horebeke een zekere verschuiving van grasland naar bos⁶³. Onder bos dient men zeker alles wat vroeger als broek werd opgegeven, te verstaan.

Bij nader toezicht stellen we eveneens vast dat gedurende de tweede helft van de 18e eeuw slechts 1/5 of circa 65 ha van de bebouwde oppervlakte van Sint-Kornelis-Horebeke met grasland bedekt was. Men was nu tevens verplicht aan meer actieve veeteelt te doen om zo aan de stijgende

(58) Deze cijfers steunen op een certifikatie van de griffier van het Land van Schorisse. R.A.G., Kasselrij Aalst, nr. 391.

(59) R.A.G., St.-Kornelis-Horebeke, nr. 1.

(60) R.A.G., St.-Kornelis-Horebeke, nr. 3.

(61) R.A.G., St.-Kornelis-Horebeke, nr. 4.

(62) C. De Rammelaere, *De bevolkingsevolutie in het Land van Schorisse (1569-1796)*. Hand. der Maatsch. voor Geschied. en Oudheidk. te Gent, Nieuwe Reeks, dl. XIII, 1959, blz. 19 e.v.

(63) In het naburige Rozebeke krijgen we tussen 1661 (R.A.G., Kasselrij Aalst, nr. 389) en 1783 (R.A.G., Sint-Blasius-Boekel, nr. 3) een bijna identieke evolutie :

	zaailand	grasland	bos
1661	79,3%	20,6%	—
1783	78,6%	16,0%	5,3%

noden van een sterk toegenomen bevolking te kunnen voldoen. Bijgevolg konden de kunstmatige, private weiden niet meer volstaan en moest men in Vlaanderen nu meer en meer overgaan tot het stelsel van de zuinige stalvoeding⁶⁴. Deze stelling wordt bevestigd wanneer men een kijk heeft op de grootte van de veestapel. In 1771 gaf een telling van het hoornvee in Sint-Kornelis-Horebeke volgend resultaat: 161 koeien, 26 vaarzen en 25 kalveren; samen 212 stuks, verdeeld over 94 veehouders⁶⁵. Dit zou dus een gemiddelde gemaakt hebben van bijna 4 stuks per ha weiland, wat zonder stalvoeding voor de 18e eeuw ondenkbaar is. Bij een volgende telling in 1775 was de algemene toestand weinig geëvolueerd: 90 veehouders hadden samen 207 hoornbeesten en 48 paarden⁶⁶.

2. De uitbatingen.

Dank zij een vrij volledige en uniforme reeks gegevens. — nl. omme- stellingen — is het ons mogelijk gedurende een tijdspanne van ruim twee eeuwen, de evolutie van het aantal en de grootte der bedrijven na te gaan. Omwille van het zeer uitgebreid archiefwerk dat dergelijke studie met zich meebrengt, dienen we ons te beperken tot de dorpen Schorisse en Sint-Kornelis-Horebeke. Alleen de uitbatingen en de bebouwde grond gelegen in de beide dorpen zelf worden behandeld.

Als uitgangs- en vergelijkingspunt nemen we bij dit onderzoek de resultaten van de penningkohieren der jaren 1570-1572. Voor de daarop volgende crisis en de periode van eerste herstel — laatste kwart der 16e en eerste helft der 17e eeuw — beschikken we, spijtig genoeg, over om zeggens geen enkel gegeven. Omstreeks het midden der 17e eeuw was die regressie grotendeels overwonnen. Het totaal der uitbatingen zal dan regelmatig verder stijgen, om bij de eeuwwisseling eerst wat terug te lopen en vervolgens gedurende een paar decennia te stagneren. In 1790 telde men te Schorisse en te Sint-Kornelis-Horebeke respectievelijk 479 en 166 uitbatingen, in verhouding met 1710 betekende dit een toename met 37 en 28 %. Een bijna identieke bevolkingsevolutie hebben we in deze dorpen kunnen vaststellen⁶⁷.

De totaal bebouwde oppervlakte vertoonde nooit grote verschillen gedurende deze periode. Bij het einde van het Ancien Régime, in 1790, werden er slechts 5 à 6 % meer uitgebaat dan in 1570.

De inwoners van de dorpen zelf, de „insetenen”, hadden zelf steeds circa 75 à 80 % van de totaal bebouwde oppervlakte van hun dorp in gebruik. De rest werd in cultuur genomen door „afsetenen” of inwoners van de randdorpen.

Hierop volgt nu, in tabelvorm, het aantal en de spreiding der uitbatingen in Schorisse en Sint-Kornelis-Horebeke.

(64) P. Lindemans, *Geschiedenis van de Landbouw in België*, dl. I, Antwerpen, 1952, blz. 303.

(65) R.A.G., Sint-Kornelis-Horebeke, nr. 13.

(66) R.A.G., Sint-Kornelis-Horebeke, nr. 51.

(67) C. De Rammelaere, *De bevolkingsevolutie...*, blz. 28.

Schorisse:

	1651	1669	1691	1711	1729	1750	1770	1790
	68	69	70	71	72	73	74	75
minder dan 100 roeden	64	87	82	68	74	97	153	178
van 100 r. tot 1 ha	74	92	105	80	84	88	113	139
van 1 tot 2 ha	31	51	66	73	58	79	69	57
2 3 ha	24	27	32	29	27	36	65	35
3 4 ha	21	9	13	13	21	17	18	17
4 5 ha	11	7	7	9	11	7	16	13
5 10 ha	19	14	16	8	18	11	15	29
10 15 ha	8	10	9	14	9	12	8	5
15 20 ha	2	5	6	8	6	4	5	4
meer dan 20 ha	8	4	3	2	3	4	3	2
Totaal:	262	306	339	304	311	355	465	479

Sint-Kornelis-Horebeke:

	1623	1650	1670	1690	1709
	76	77	78	79	80
minder dan 100 roeden	3	17	24	17	20
van 100 r. tot - ha	7	26	27	32	33
van 1 tot 2 ha	16	17	24	29	24
2 3 ha	15	21	15	22	17
3 4 ha	6	3	7	5	9
4 5 ha	4	3	3	4	6
5 10 ha	15	12	14	8	7
10 15 ha	2	3	2	3	4
15 20 ha	—	1	—	1	—
meer dan 20 ha	1	1	—	—	—
Totaal:	69	104	124	122	120
	1718	1731	1750	1770	1790
	81	82	83	84	85
minder dan 100 roeden	26	22	22	30	35

(68) R.A.G., Schorisse, nr. 44.

(69) R.A.G., Schorisse, nr. 48.

(70) R.A.G., Schorisse, nr. 59.

(71) R.A.G., Schorisse, nr. 72.

(72) R.A.G., Schorisse, nr. 77.

(73) R.A.G., Schorisse, nr. 85.

(74) R.A.G., Schorisse, nr. 91.

(75) R.A.G., Schorisse, nr. 94.

(76) R.A.G., Sint-Kornelis-Horebeke, nr. 14.

(77) R.A.G., Sint-Kornelis-Horebeke, nr. 26.

(78) R.A.G., Sint-Kornelis-Horebeke, nr. 31.

(79) R.A.G., Sint-Kornelis-Horebeke, nr. 35.

(80) R.A.G., Sint-Kornelis-Horebeke, nr. 38.

(81) R.A.G., Sint-Kornelis-Horebeke, nr. 3.

(82) R.A.G., Sint-Kornelis-Horebeke, nr. 42.

(83) R.A.G., Sint-Kornelis-Horebeke, nr. 18.

(84) R.A.G., Sint-Kornelis-Horebeke, nr. 20.

(85) R.A.G., Sint-Kornelis-Horebeke, nr. 22.

van 100 r. tot 1 ha	31	26	42	42	61
van 1 tot 2 ha	31	23	24	37	33
2 3 ha	11	19	23	20	9
3 4 ha	6	8	7	6	7
4 5 ha	4	7	2	1	8
5 10 ha	9	7	12	13	11
10 15 ha	5	4	4	2	1
15 20 ha	—	1	—	—	1
meer dan 20 ha	—	—	—	—	—
Totaal:	123	117	136	151	166

Het percentage van het totaal der uitbatingen van minder dan 5 ha lag alhier steeds buitengewoon hoog. Vóór de crisis van het einde der zestiende eeuw, hadden in Schorisse en Sint-Kornelis-Horebeke niet minder dan 88 en 91 % der bedrijven een oppervlakte van minder dan 5 ha. In 1650 was dit procent met iets meer dan vijf eenheden gedaald. Dit procent steeg dan verder en gedurende de 18e eeuw zal het steeds schommelen omstreeks de 90 %. Tevens deed er zich gedurende dezelfde periode een verschuiving voor van de groep begrepen tussen 1 en 5 ha naar deze van minder dan 1 ha; deze verhuiving loopt bijna parallel met de bevolkingstoename. In percentages uitgedrukt was de evolutie de volgende:

	Schorisse		Sint-Kornelis-Horebeke	
	Bedrijven minder dan 1 ha	Bedrijven minder dan 5 ha	Bedrijven minder dan 1 ha	Bedrijven minder dan 5 ha
1570	48 %	88 %	47 %	91 %
1623	—	—	14,5	73,9
1650-51	52,7	85,9	41,3	83,6
1669-70	58,5	89,2	41,1	80,6
1690-91	55,1	90	40,1	89,2
1709-11	48,6	89,3	44,1	90,7
1729-31	50,8	88,4	41	89,9
1750	52,1	91,2	47	88,1
1770	57,4	93,5	47,6	89,9
1790	65,9	91,3	57,8	92,1

Gedurende de 17e eeuw is het aantal gemengde bedrijven met circa 11 % toegenomen, dit als gevolg van de toename der pachtgronden.

Vanaf 1675 tot 1679 werden vele gronden in het Land van Schorisse door hun eigenaars aan de parochie „geabandonneerd” ofwel bleven ze onbebouwd. Volgens een „declaratie” van 1679 waren er te Sint-Kornelis-Horebeke toen 47 ha onbebouwd ⁸⁶. Dit wijst op een toenmalige landbouwkrisis in deze streek.

(86) R.A.G., Sint-Kornelis-Horebeke, nr. 7.

Voor dezelfde periode hebben we in de bevolkingskurven van al de dorpen van het Land van Schorisse een betrekkelijk zware inzinking kunnen vaststellen.

3. De verdeling van het grondbezit.

a) De verhouding pacht-eigendom.

Enkel voor de jaren 1577 en 1664 was het ons mogelijk de algemene verhouding pacht-eigendom in Sint-Kornelis-Horebeke vrij juist te bepalen. In vergelijking met 1569 en 1572, wanneer respectievelijk 24,1 en 25 % der oppervlakte aldaar door pachtgronden werd ingenomen, nam dit procent in 1577 verder toe tot 26,9 %. Ongeveer een eeuw later, in 1664, was het procent der pachtgrond reeds tot 37,3 % gestegen, wat een toename van 13,2 % betekent t.o.v. 1569⁸⁷. Deze vooruitgang van gepachte gronden gedurende de 17e eeuw schijnt wel een algemeen verschijnsel te zijn⁸⁸. De verdere evolutie gedurende de 18e eeuw hebben we slechts bij benadering kunnen bepalen. Voor 1783 bezitten we immers geen absolute cijfers aangaande de verhouding pachtgrond-eigendomsgronden. Wel hebben we vastgesteld dat het bezit der boeren tussen 1664 en 1783 met 3,3 % is teruggelopen. Voor Sint-Kornelis-Horebeke wijst dit in ieder geval op een verdere achteruitgang van het aandeel der gronden die door de eigenaars zelf werden uitgebaat.

b) De verdeling van de gronden.

Met 1571-1572 als uitgangspunt zullen we nu trachten na te gaan hoe het bezitsaandeel van de vier vermogende groepen in Sint-Kornelis-Horebeke gedurende de twee volgende eeuwen verder evolueerde.

Het kerkelijk bezit is hier gedurende meer dan twee eeuwen bijna onveranderd gebleven. De abdij van Ename bleef hier steeds haar bezittingen handhaven. Ook het bezit van de plaatselijke instellingen, als daar zijn kerk, priesteraige en armendis, nam geleidelijk toe; en dit niettegenstaande de keizerlijke ordonnantie van 15 september 1753⁸⁹.

De graaf van Nassau, heer van Ronse, is de enige adellijke grondbezitter die in de door ons nagegane stukken van Sint-Kornelis-Horebeke voorkomt. In 1572 bedroeg het bezit van voornoemde graaf 26 ha. Vijf jaar later had hij reeds 36 ha of 10,6 % van de totale oppervlakte van het dorp in eigendom. Nagenoeg een eeuw later (1664) was zijn bezit nog grotendeels onveranderd gebleven, nl. 35 ha, verhuurd aan 19 verschil-

(87) De gegevens voor die jaren waren :

1577 (S.A.G., Penningkohieren, nr. 82/288) :

— pachtgrond : 91 ha of 26,9%

— gronden door de eigenaar uitgebaat : 247 ha of 73 %

1664 (R.A.G., Sint-Kornelis-Horebeke, nr. 1) :

— pachtgrond : 130 ha of 37,3%

— gronden door de eigenaar uitgebaat : 219 ha of 62,6%

(88) Eenzelfde evolutie doet zich eveneens voor in Meigem, waar de oppervlakte van de uitbatingen ingenomen door pachtland tussen 1631 en 1673 met 8,4% steeg. Zie P. Deprez, *Uitbatingen en Grondbezit...*, blz. 167.

(89) Volgens artikel 5 was men verplicht al de dode handsgoederen te verkopen. Recueil des Ordonnances des Pays-Bas Autrichiens, dl. 7, blz. 256-261.

lende pachters. In de 18e eeuw heeft de graaf van Nassau alhier geen eigendom meer.

Terloops weze hier aangestipt dat de familie de Lalaing, heren van Schorisse, in 1571 binnen Schorisse, niet minder dan 406 ha in eigendom had. Ruim 220 jaar later, in 1795, had de toenmalige heer van Schorisse, graaf van Egmont⁹⁰, er volgens een „Etat des biens confisqués au profit de la République” 422 ha in bezit⁹¹. Het adellijk bezit was hier dus na twee eeuwen omzeggens niet veranderd.

Het onroerend bezit der stadsburgerij verminderde in St.-Kornelis-Horebeke evenmin gedurende de 17e eeuw. In 1786 waren de bezittende burgers aldaar meestal leden van de magistratuur als advokaat Keerstock en raads-pensionaris Debaere, beide van Oudenaarde, en greffier Van der Donckt van Schorisse. De burgerij bezat in 1786 niet minder dan 15 % van de grond.

Tussen 1572 en 1786 verminderde het grondbezit der boeren binnen Sint-Kornelis-Horebeke met 5 % juist. Sterk is die achteruitgang hier zeker niet te noemen. Het is best mogelijk dat die regressie in de omringende dorpen wel meer op de voorgrond kwam zoals in Sint-Blasius-Boekel, waar het aandeel van het grondbezit, in handen van de boeren, van 62 % (1571) tot 52,8 % 1785 daalde.

Tenslotte volgt hier nog een globaal overzicht, procentsgewijze uitgedrukt, van elke bezittende groep afzonderlijk binnen St.-Kornelis-Horebeke:

	geestelijkheid	adel	burgerij	boeren
1572	6,1	8	3,3	82,5
1577	6,4	10,6	2,8	80,1
1664	5,7	9,9	3,5	80,8
1786	7,4	—	15	77,5

Deze twee eeuwen evolutie laten ons toe te besluiten dat het kerkelijk bezit hier weinig of niet is toegenomen, dat de adel er in de 18e eeuw verdween als bezittende klasse terwijl de burgerij gedurende dezelfde periode haar aandeel verviervoudigde; het aandeel der plaatelijke bevolking daarentegen daalde.

Dit is de algemene evolutie binnen één bepaald dorp. Hoe was die evolutie in de omliggende dorpen? Wel, voor Sint-Blasius-Boekel, stellen we het volgende vast:

	geestelijkheid	adel	burgerij	boeren
1571	24,4	6,5	7	62
1785 ⁹²	28,8	15	3,3	52,8

Dus een vooruitgang van het adellijk bezit en in mindere mate van het kerkelijk, dit alles gebeurde ten nadele van de twee overige bezittende groepen.

(90) G. de Liedekerke, op. cit., blz. 125.

(91) R.A.G., Schorisse, nr. 98.

(92) R.A.G., Sint-Blasius-Boekel, nr. 4.

Uit dit alles menen we toch te mogen besluiten dat het grondbezit der boeren overal verminderde en dit ten gunste van adel of burgerij. De grote ommekeer gebeurde hoogstwaarschijnlijk gedurende de 18e eeuw. Het kerkelijk bezit evolueerde weinig.

III. BESLUIT

Op grond van een uitgebreid archiefonderzoek menen we toch te hebben vastgesteld, dat vóór de grote crisis van de 16e eeuw in al de dorpen van het Land van Schorisse het grootste deel van de grond ($\pm 70\%$) eigendom was van de plaatselijke bevolking. Het bezit van de adel en van de geestelijkheid stond ongeveer op eenzelfde peil ($\pm 12\%$), terwijl de stadsburgerij nauwelijks vertegenwoordigd was. Het percentage van het pachtland was vrij gering, bijna nergens overtrof het 35% van de bebouwde grond. Het overwicht van de bedrijven van minder dan 5 ha was in de jaren 1571-72 overal opvallend hoog; deze verhouding schommelde naargelang het dorp van 76 tot 91% . Grote uitbatingen kwamen praktisch niet voor.

Welke was de verdere evolutie gedurende de 17e en 18e eeuw? Het pachtland nam gedurende de 17e eeuw met bijna 15% toe, wat een vermeerdering van gemengde bedrijven met zich meebracht. Wat de verdeling van het grondbezit betreft, stellen we vast dat het kerkelijk bezit weinig of niet veranderde, terwijl het aandeel der plaatselijke boeren vooral verminderde, en dit ten gunste van de adel of stadsburgerij, ofwel van beide groepen samen. Eén bepaald aspect verdient hier zeker even onderlijnd te worden. Terwijl gedurende bijna twee eeuwen het bevolkingscijfer en het aantal uitbatingen regelmatig toenamen, verminderde de gemiddelde oppervlakte der bedrijven met meer dan de helft. Deze toename kwam eerst bijna volledig de groep van bedrijven van minder dan 5 ha ten goede; later, gedurende de 18e eeuw, verhoogde vooral het aantal dwergbedrijven beneden de hektare. Ook gedurende die periode doet er zich aldaar een opvallende verschuiving in de beroepsstructuur voor. En een verklaring van de aanzienlijke toename van de landbouwbevolking gedurende de tweede helft der 18e eeuw dient gezocht te worden in de grote vooruitgang van de landbouwtechniek en de verbouwing van nieuwe gewassen⁹³.

Bij deze verschillende aspecten komt de gelijkvormige structuur van al deze dorpen duidelijk naar voor.

(93) C. De Rammelaere, *De Beroepsstructuur van de Plattelandse Bevolking in Zuidoost-Vlaanderen gedurende de 18e Eeuw*, (Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen, Gent, 1959, nr. 3) blz. 236-237.